

ЕСТЕТИЧНИЙ ФУНКЦІОНАЛІЗМ ЯК ПРИНЦИП ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Статтю присвячено визначенню особливостей реалізації естетичної функції художнього перекладу у лінгвістичній та культурологічній парадигмах перекладознавства. Встановлено творчу специфіку перекладу як забезпечення єдності естетичних ідеалів автора, перекладача та реципієнта між вихідною та цільовою культурами, на синхронічному зрізі цільової культури та на діахронічному зрізі цільової культури.

Ключові слова: автор, естетична функція, ідеал, перекладач, реципієнт, художній текст.

Ребрій А. В. Эстетический функционализм как принцип художественного перевода. *Статья посвящена определению особенностей реализации эстетической функции художественного перевода в лингвистической и культурологической парадигмах переводоведения. Выявлено творческую специфику перевода как обеспечения единства эстетических идеалов автора, переводчика и реципиента между исходной и целевой культурами, на синхроническом срезе целевой культуры и на диахроническом срезе целевой культуры.*

Ключевые слова: автор, идеал, переводчик, реципиент, художественный перевод, эстетическая функция.

Rebrii O. V. Aesthetic functionalism as a principle of literary translation. *The article deals with the specifics of aesthetic function manifestations in literary translation as seen in linguistic and cultural paradigms of translation studies. Creative nature of translation was exposed as that of securing the unity of aesthetic ideals of the author, translator and recipient between source and target cultures, on the synchronic level of a target culture and the diachronic level of a target culture.*

Key words: aesthetic function, author, ideal, literary translation, recipient, translator.

Актуальність запропонованої розвідки визначається намаганням представити творчу природу тексту перекладу в межах *концепції естетичного функціоналізму*, а її **метою** є висвітлення реалізації естетичної функції художнього перекладу на основі методологічного апарату лінгвістичної та культурологічної парадигм сучасного перекладознавства.

Характеризація перекладацької творчості у її текстуальному вимірі ґрунтується на визнанні креативної автономності тексту перекладу відносно тексту оригіналу. В межах текстуальних перекладознавчих досліджень вагомості набуває сформульований О. С. Кубряковою принцип *експланаторності* як намагання з'ясувати сутність досліджуваного явища [8]. З ним пов'язана стратегія пошуку творчого потенціалу тексту перекладу через структури, в яких він утілюється. Розглядаючи художній твір у *триєдності* «тема, ідея, мова», усі складові якої «зазнають неминучих змін у комунікативних трансформах» [5, 550], І. М. Колегаєва підкреслює, що саме «мовна тканина є найбільш вразливою до будь-яких комунікативних трансформацій», адже вона «неминуче змінюється як за умов внутрішньомовного, так і міжмовного перекодування» [там само].

В основі текстоцентричних перекладознавчих досліджень перебуває *функціональний критерій*, дія якого визначає принципи відбору та аранжування мовних знаків у складне цілісне утворення, підпорядковане єдиній меті. Оскільки «естетична скерованість відрізняє художнє мовлення від решти актів мовленнєвої комунікації», для яких «первинним та самостійним є інформативний зміст», художнім перекладом пропонується вважати «різновид перекладацької діяльності, головне завдання якого полягає у породженні мовою перекладу мовленнєвого твору, здатного чинити художньо-естетичний вплив на цільового реципієнта» [7, 95]. Цікаво, що для перекладознавців естетична функція (у відповідності до структуралістського принципу ієрархічності) виступає своєрідною стартовою площадкою для викремлення та опису низки інших функцій, що мають відносно неї похідний характер.

Ідеолог неолінгвістів К. Фосслер проголосив мову колективним творчим актом, який складається з безлічі індивідуально-творчих актів мовлення, тобто «у момент виникнення або абсолютного прогресу мова є чимось індивідуальним і активним», а «як розвиток, мова є колективною духовною діяльністю» [17, 332]. Питання творчої мовної еволюції порушене тут не випадково, а у тісному зв'язку з естетичною за своєю суттю *мовотворчою функцією*, яку виконує переклад, виступаючи потужним каталізатором мовних змін, на що, зокрема, вказував М. Т. Рильський, коли писав, що «переклад з однієї мови на іншу є не тільки способом збагачення духовного досвіду читачів, а й способом *збагачення мови*, на яку той чи інший твір перекладається» [15, 54]. Водночас мовотворча функція перекладу переростає у *літературотворчу* та *культуротворчу* в міру того, як під впливом перекладу формуються національна література й культура. В рамках цих функцій переклад «збагачує свою літературу й культуру новими образами, жанрами, стилістичними прийомами, поняттями і сферами думки» та «прискорює зовнішні художні, концептуальні та ідейні впливи, а так само і внутрішнє життя своєї ойкумени – як складник її контексту» [14, 154]. Багато національних літератур починалися з перекладів, які служили каталізатором літературної творчості [16, 7].

Отже, сам вибір перекладачем тексту, з яким він збирається працювати, майже ніколи не є випадковим, а в українському культурному контексті він «завжди відштовхувався від певної мистецької й навіть політичної концепції» [10, 44]. Тут ми знову можемо побачити, як естетичне тісно переплітається з соціально-побутовим. Відтак український переклад XIX та XX сторіч, орієнтуючись переважно на відносно вузькі інтелігентні верстви населення, водночас «виконував не тільки інформативну функцію», а «передусім – *функцію націєтворчу*» [16, 9].

Добре відомо, що більшість теоретиків та практиків художнього перекладу ставлять під сумнів можливість його повноцінного усвідомлення на основі лінгвістики через творчу унікальність літературної діяльності. Цікаво, що творці класичного лінгвістичного перекладознавства теж опинилися в полоні своєрідного логічного протиріччя: наголошуючи, з одного боку, не тільки на можливості, а й на необхідності вивчення будь-якого

перекладу виключно з позицій мовознавства, а з іншого – проголошуючи примат естетичної функції художнього перекладу, вони постали перед невіршуваним завданням: дати мовне тлумачення естетичним категоріям. Як вихід – розширення меж перекладознавчого засвоєння лінгвістичної науки, яке, на нашу думку, корелює з масштабними парадигмальними змінами гуманітарного характеру. Отже, продуктивним можна вважати лише широкий культурологічний підхід, здатний дослідити переклад як «наслідок співставлення двох культурних кодів» [12, 37], застосовуючи різноманітний теоретичний та емпіричний матеріал, накопичений у межах перекладознавчих традицій.

Дослідження естетичної функції набуло популярності серед представників різних перекладознавчих шкіл, виступаючи в ролі диверсифікатора та типологізатора перекладів, а посилення на її примат у художньому перекладі зустрічаємо в роботах чи не всіх провідних фахівців радянського та пострадянського періоду. Адекватність відносно художнього перекладу вони розуміють як відповідність оригіналові за естетичною функцією, інакше кажучи, переклад як мовленнєвий твір стає носієм художньої цінності через те, що такою цінністю володіє першотвір.

Натомість, культурологічна парадигма бачить головне функціональне призначення перекладу у тому, аби слугувати засобом культурного перекодування на синхронічному та діяхронічному зрізах, метою якого має бути пошук втілених у тексті спільних *естетичних ідеалів* автора перекладача та реципієнта як фігур, які уособлюють різні культури та, можливо, різні історичні періоди і саме у цій якості виступатимуть далі **об'єктом** нашого дослідження. У широкому культурологічному сенсі *єдність естетичних ідеалів може бути встановлена за трьома напрямками: між вихідною та цільовою культурами, на синхронічному зрізі цільової культури та на діяхронічному зрізі цільової культури*. Оскільки труднощі по забезпеченню єдності естетичних ідеалів визначають доцільність тих трансформаційних втручань у тіло тексту, якими вимірюється перекладацька творчість, проаналізуємо їх докладніше.

На *міжкультурному рівні* на заваді спільності естетичних ідеалів стоять стереотипи, які переважно ґрунтуються на об'єктивних національних традиціях, проте іноді можуть набувати гіпертрофованого чи навіть відверто тенденційного характеру. Усвідомлення амбівалентної ролі стереотипів у міжкультурній комунікації ставить перекладача перед важкою дилемою. З одного боку, «не годиться від перекладу конче вимагати, щоб він діяв на читача так само, тобто мав усі ті функції, що й оригінал» [13, 181], але з іншого боку, перекладач не має права деформувати першотвір на догоду естетичним ідеалам цільової аудиторії. Взагалі естетичні обмеження та табу «маркують кордони перекладу» [9, 31]. Чинник «кордону перекладу» (культурного, мовного тощо) є фундаментальною передумовою здійснення міжкультурної комунікації, адже саме кордоном комуніканти «маркують свою належність до різних культур», шукаючи «поле взаємного розуміння» та «наближуючи детерміновані лінгвокультурою світосприйняття для досягнення успішності комунікації» [3, 52].

На *внутрішньокультурному синхронному рівні* єдності естетичних ідеалів заважає розмаїття соціокультурних показників потенційних реципієнтів, таких як вік, стать, клас, рівень освіти, професія тощо. Таким чином, перекладач не може розраховувати на те, що його естетичні уподобання, втілені у перекладі, припадуть до смаку усім потенційним адресатам. Звертаючись до проблеми культурологічних потреб адресатів, І. М. Колегаєва наголошує на тому, що першочергове значення для перекладу має не стільки те, «що саме знають або чого не знають реальні читачі, скільки те, як ця ситуація оцінюється редакторами, перекладачами, видавцями комунікативно трансформованих версій» [5, 549].

Дослідниця вибудовує перекладознавчу реципієнтську типологію, виходячи з такого показника, як «рівень культурологічних потреб». Зважаючи на його дотичність до запропонованого нами поняття естетичного ідеалу, розглянемо цю типологію детальніше. У першому випадку потреби адресатів перекладу можуть бути меншими за потреби адресатів оригіналу, через що виникають «метатекстово усічені видання, в яких опущені посвяти, епіграфи, авторські коментарі як інформаційно надлишкові непотрібні читачу» [5, 549]. У другому випадку культурологічні потреби адресата перекладу можуть перевищувати аналогічні потреби реципієнта першотвору. Тоді «ситуація вирішується додаванням коментарів, глосаріїв, історичних та бібліографічних довідок про еталонний текст та його автора» [там само].

Вивченню *внутрішньокультурних естетичних зрушень у діяхронічному аспекті* приділяють багато уваги представники школи рецептивної естетики, які, спираючись на історичні свідчення, намагаються виявити панівні настанови у свідомості реципієнтів минулого, що визначали розуміння ними літературних текстів. Подібні спроби ведуть до «оновлення літературної історії» шляхом реконструкції «горизонту очікування», який розкривається через загальноприйняті серед читаючої публіки різних епох уявлення про стандарти художньої майстерності [18]. Водночас, «горизонт очікування» дозволяє нам усвідомити зміст і форму літературного тексту історично, адже «чим довше функціонує у комунікативному просторі літературний текст, тим більше зростає його читацька аудиторія і тим менш гомогенною вона стає [4, 10]. Через диверсифікацію читацької аудиторії ми отримуємо (принаймні, гіпотетично) можливість вловити герменевтичну різницю між попереднім та нинішнім розумінням твору, і нам стає очевидною історія його рецепції, яка пов'язує обидва цих часових моменти. А. Попович запроваджує поняття «культурного часу» оригіналу та перекладу. Незбіг цих часових просторів може підвищувати чи знижувати «естетичний рівень оригіналу». Якщо оригінал потрапляє до «зрілішого літературного середовища», воно надає йому риси, характерні його рівню [12, 32].

С. Петров говорить про необхідність протиставлення «філологічно точному» перекладу «імпресивно адекватного», тобто такого, який орієнтується на враження від оригіналу *сучасних співвітчизників* автора, і пропонує запровадити порівняльні коефіцієнти мовної імпресії та експресії. На його думку, такі коефіцієнти допоможуть знівелювати культурологічні відмінності в художньому тексті, адже на фоні притаманної нам сильної

мовної експресії, германські мови можуть видатися «пріснуватими». Відповідно, для досягнення аналогічного впливу на реципієнта (імпресії) перекладачеві варто вдаватися до посилення стилістики твору (експресії) [11]. Хибність такої пропозиції проявляється в тому, що, посилюючи в перекладі стилістику вихідного твору, перекладач неминуче наражається на небезпеку деформування чи то навіть повного спотворення системи художніх образів, ключові компоненти якої «мають тенденцію зберігатися до певної межі комунікативних трансформацій» [5, 550].

Розглянемо цю проблему на **матеріалі** перекладу роману Л. Керролла *“Alice’s Adventures in Wonderland”* [22], виконаного В. Корнієнком для тернопільського видавництва «Навчальна Книга – Богдан» [21]. Мовлення Аліси в оригіналі є абсолютно правильним та грамотним, а окремі кумедні обмовки навмисне уводяться автором у ситуативний контекст для створення ефекту мовної гри, яка, фактично, і є їхньою єдиною стилістичною домінантою. У мовленні самого персонажа та при його описі Л. Керролл не зловживає емотивно-експресивною лексикою, натомість перекладач намагається весь час «прикрасити» образ за рахунок характерної української говірки, щедро приправляючи мовлення героїні діалектизмами та анормативним просторіччям:

“Curiouser and curiouser!” cried Alice (she was so much surprised, that for the moment she quite forgot how to speak good English). (Carroll, The Annotated Alice, p. 35)

Аліса, нібито під сильним впливом емоцій, робить граматичну помилку, супроводжувану нейтральним авторським коментарем, який дослівно означає: «вона настільки здивувалася, що на хвилину зовсім забула, як слід правильно говорити англійською». Контрастом на цьому тлі виглядає переклад, в якому виділено свавільно додані перекладачем елементи розмовного стилю, які навряд чи личать вихованій вікторіанській дівчинці:

– А це що за диковижа? Щось несусвітське! – згукнула Аліса (зопалу вона раптом заджерготіла якоюсь тарабарською мовою). (Керролл, Алісині пригоди у Дивокраї, переклад В. Корнієнка, с. 34)

Таке трактування образу Аліси, здається, суперечить його авторському розумінню, про що свідчать самі Керроллові коментарі. У статті *“Alice on the Stage”* автор так описує свою героїню: «Любляча, передусім любляча та лагідна: віддана як цуценя (пробачте таке прозаїчне порівняння, але я не знаю більше такої простої любові – чистої та ідеальної) і лагідна як фавн; також чемна та ввічлива – чемна до всіх, багатих чи бідних, величних чи безглуздох, Короля чи Гусені, неначе вона сама – королева дочка, вбрана у золоті шати» [19].

У вузькому культурологічному сенсі художній переклад є пошуком спільних естетичних ідеалів уздовж комунікативного ланцюга «автор – перекладач – реципієнт», де дві перші ланки представлені цілком конкретними особистостями, а третя ховається за абстрактнішим поняттям «читацької аудиторії». Тим не менш, уніфікований стереотипізований образ «свого читача» імпліцитно скеровує свідомість перекладача, так само як він скеровує і свідомість автора. Про це свідчать перекладацькі коментарі, а

також наявність адаптованих перекладацьких версій, у мовному вимірі яких відбувається «звуження діапазону варіативних та комбінаторних позицій» мовного коду, а у змістовно-смісловому вимірі «видозмінюються хроно-топ та система персонажів, спрощуються компоненти тематичного цілого» [6, 138]. Як наслідок, «завдання збереження естетичного цілого всерйоз не ставиться взагалі» [там само].

Сучасний стан справ у галузі перекладу, який є не тільки культурологічною, а й професійно-комерційною діяльністю, вимагає долучити до класичної інтеркомунікативної тріади ще й особистість замовника перекладу, чії літературні чи ширші естетичні та культурні уподобання часто визначають у сучасному світі не тільки «що», а і «як саме» слід перекладати [20]. У процесі взаємодії «між замовленням та функцією може виникнути конфлікт, який має бути вирішений перекладачем (шляхом суперечок із замовником – і одному з них доведеться поступитися» [1, 307].

Висновки. Наведені міркування свідчать на користь нашої гіпотези щодо естетичної функції як впливового чинника художнього перекладу, дія якого забезпечує творчу взаємодію усіх залучених до інтеркомунікативного акту осіб і визначає принципи і стратегію відтворення першотвору в іншому культуромовному середовищі. Водночас відкритим залишаються питання методики, моделювання та критеріїв визначення естетичної цінності перекладу як творчого продукту на загальнотекстовому рівні, які і будуть виступати **перспективою** подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вермеєр Г. Скопос-теорія перекладу (фрагмент) / Г. Вермеєр // Протей : переклад. альм. / Нар. укр. акад. ; [ред. кол. : О. А. Кальниченко (голов. ред.) та ін.]. – Х. : НУА, 2009. – С. 293–319.
2. Казакова Т. А. Роль речемыслительного стереотипа в художественном переводе / Т. А. Казакова // Перевод как процесс и как результат: Язык, культура, психология : сб. науч. тр. – Калининград : Калининградский гос. ун-т, 1989. – С. 51–57.
3. Кашкин В. Б. Маркеры своего и чужого в межкультурном диалоге / В. Б. Кашкин // Взаимопонимание в диалоге культур: условия успешности : [коллект. монография] / [под общ. ред. Л. И. Гришаевой]. – Воронеж : ВГУ, 2004. – Ч. 2. – С. 49–62.
4. Колегаєва І. М. Літературний твір й іншомовна читацька аудиторія (комунікативні аспекти текстових трансформацій) / І. М. Колегаєва // «Щорічні записки з українського мовознавства». Opera annua in linguistica ucrainiana. Fasciculum 3. – Одеса, 1996. – Вип. 3. – С. 9–22.
5. Колегаєва І. М. Коммуникативная парадигма литературного произведения (культурологический аспект) / І. М. Колегаєва // «Науковий вісник» кафедри Юнеско Київського державного лінгвістичного університету (ЛІНГВАПАКС–VIII). – К., 2000. – Вип. 3. – С. 547–553.
6. Колегаєва І. М. Феномен комунікативного посередництва. Его роль в становлении филолога / І. М. Колегаєва, Л. Н. Голубенко // Записки з романо-германської філології. – Одеса : Латстар, 2000. – Вип. 7. – С. 136–142.
7. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
8. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 3–15.
9. Латышев Л. К. Разноязычные тексты как объект отождествления в переводе / Л. К. Латышев // Текст и перевод / [отв. ред. А. Д. Швейцер]. – М. : Наука, 1988. – С. 24–34.
10. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : [монографія] / С. Павличко.

- К. : Либідь, 1999. – 444 с.
11. Петров С. Об уравнении коэффициентов импресии и экспресии в языке художественного перевода / С. Петров // Актуальные проблемы теории художественного перевода. – М., 1967. – Т. II. – С. 230–267.
 12. Попович А. Проблемы художественного перевода / А. Попович. – М. : Высшая школа, 1980. – 199 с.
 13. Радчук В. Д. Принцип функціональної рівності перекладу / В. Д. Радчук // Мова й дискурс: вимір і вимірювання : міжвуз. зб. наук. пр. до 75-річчя з дня народження доктора філол. наук, професора, академіка Академії наук вищої школи України Світлани Олексіївни Швачко. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 179–185.
 14. Радчук В. Д. Функції перекладу [Електронний ресурс] / В. Д. Радчук // Всесвіт. – 2006. – № 11–12. – С. 149–159. – Режим доступу : http://vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=239&Itemid=41.
 15. Рильський М. Мистецтво перекладу / М. Рильський. – К. : Радянський письменник, 1975. – 344 с.
 16. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт – Наш час, 2006. – 344 с.
 17. Фосслер К. Позитивизм и идеализм в языкознании / К. Фосслер // В. А. Звегинцев. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – [изд-е 3-е, допол.]. – М. : Просвещение, 1964. – Ч. 1. – С. 324–335.
 18. Яусс Х. Р. К проблеме диалогического понимания / Х. Р. Яусс ; [пер. с нем. Е. А. Богатыревой] // Вопросы философии. – 1994. – № 12. – С. 97–106.
 19. Carroll L. Alice on the Stage [Electronic resource] / L. Carroll. – Access : <http://www.alice-in-wonderland.net/books/onstage.html>.
 20. Zabalbeascoa T. P. A New Factor in Translation Theory / T. P. Zabalbeascoa // Old Factor in Translation Practice: the Client, Sintagma. – 1992. – № 4. – P. 35–45.

МАТЕРІАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ

21. Керрол Л. Алісіні пригоди у Дивокраї. Аліса у Задзеркаллі : [повісті] / Л. Керрол ; [пер. з англ. В. Корнієнка]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 432 с.
22. Carroll L. The Annotated Alice: Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass / L. Carroll. – [Introduction and Notes by M. Gardner]. – N.Y. : Wings Books, 1998. – 352 p.

REFERENCES

1. Vermeer, G. (2009). Skopos-teorija perekladu (fragment). In *Protej: pereklad. al'm.* / Nar. ukr. akad. H. : NUA, 293–319.
2. Kazakova, T. A. (1989). Rol' rechemyslitel'nogo stereotipa v hudozhestvennom perevode. In *Perevod kak process i kak rezul'tat: Jazyk, kul'tura, psihologija* : sb. nauch. tr. Kaliningrad : Kaliningradskij gos. un-t, 51–57.
3. Kashkin, V. B. (2004). Markery svoego i chuzhogo v mezhkul'turnom dialoge. In *Vzaimoponimanie v dialoge kul'tur: uslovija uspešnosti*. Voronezh : VGU, 49–62.
4. Kolegaeva, I. M. (1996). Literaturnij tvir j inšhomovna chitač'ka auditorija (komunikativni aspekti tekstovih transformacij). «Shhorichni zapiski z Ukraïns'kogo movoznavstva». *Opera annua in linguistica ucrainiana*. (3), 9–22.
5. Kolegaeva, I. M. (2000). Kommunikativnaja paradigma literaturnogo proizvedenija (kul'turologičeskij aspekt). «Naukovij visnik» kafedri Junesko Kiïvs'kogo derzhavnogo lingvističnogo universitetu (LINGVAPAKS–VIII). (3), 547–553.
6. Kolegaeva, I. M., Golubenko, L.N. (2000). Fenomen kommunikativnogo posredničestva. Ego rol' v stanovlenii filologa. *Zapiski z romano-germans'koï filologii*. (7), 136–142.
7. Komissarov, V. N. (1990). *Teorija perevoda (lingvisticheskie aspekty)*. M.: Vysshaja shkola.
8. Kubrjakova, E. S. (1994). Nachal'nye jetapy stanovlenija kognitivizma: lingvistika – psihologija – kognitivnaja nauka. (4), 3–15.
9. Latyshev, L. K. (1988). Raznojazychnye teksty kak ob'ekt otozhdestvlenija v perevode. In *Tekst i perevod*. M. : Nauka, 24–34.
10. Pavlichko, S. (1999). Diskurs modernizmu v Ukraïns'kij literaturi. K.: Libid'.

11. Petrov, S. (1967). Ob uravnenii koeficientov impressii i jekspressii v jazyke hudozhestvennogo perevoda. Aktual'nye problemy teorii hudozhestvennogo perevoda. (II), 230–267.
12. Popovich, A. (1980). Problemy hudozhestvennogo perevoda. M. : Vysshaja shkola.
13. Radchuk, V. D. (2010). Princip funkcional'noi rinvodii perekladu. In Mova j diskurs: vimir i vimirjuvannja : mizhvuz. zb. nauk. pr. do 75-richchja z dnja narodzhennja doktora filol. nauk, profesora, akademika Akademii nauk vishhoi shkoli Ukraïni Svitlani Oleksiivni Shvachko. – Sumi : SumDU, 179–185.
14. Radchuk, V. D. (2006). Funkcii perekladu [Elektronnij resurs]. Vsesvit. (11–12), 149–159. – Rezhim dostupu : http://vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=239&Itemid=41.
15. Ril's'kij, M. (1975). Mistectvo perekladu. K. : Radjans'kij pis'mennik.
16. Striha, M. (2006). Ukraïns'kij hudozhnij pereklad: mizh literaturoju i nacietvorenjam. K. : Fakt – Nash chas.
17. Fossler, K. (1964). Pozitivizm i idealizm v jazykoznanii. In V. A. Zvegincev. Istorija jazykoznanija XIX–XX vekov v ocherkah i izvlechenijah. M. : Prosveshhenie, 324–335.
18. Jauss, H. R. (1994). K probleme dialogicheskogo ponimanija . Voprosy filosofii. (12), 97–106.
19. Carroll, L. Alice on the Stage [Electronic resource] / L. Carroll. – Access : <http://www.alice-in-wonderland.net/books/onstage.html>.
20. Zabalbeascoa, T. P. (1992). A New Factor in Translation Theory. Old Factor in Translation Practice: the Client, Sintagma. (4), 35–45.
21. Kerrol, L. (2007). Alisini prigodi u Divokraï. Alisa u Zadzerkalli. Ternopil' : Navchal'na kniga.
22. Carroll, L. (1998). The Annotated Alice: Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass. N.Y.: Wings Books.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2015 р.